

LBRIS

We know
books

SERGIU SUVAC

RĂZBOI ȘI PACE

ÎN MANUALELE ȘCOLARE DE ISTORIE
DIN REPUBLICA MOLDOVA ȘI ROMÂNIA
(ciclul gimnazial)

 CETATEA
DE SCAUN

Referenți științifici:
 prof. univ. dr. hab. Sergiu MUSTĂȚĂ
 prof. univ. dr. hab. Anatol PETRENCU
 prof. univ. dr. Carol Căpiță

Editor & coperta: Dan Mărgărit
 Redactor: Mirela Ivan Nobel
 Tehnoredactare: Editura Cetatea de Scaun
 Foto coperta I: shutterstock

Descrierea CIP a Bibliotecii Naționale a României
 SUVAC, SERGIU

**Război și pace în manualele școlare de istorie din Republica
 Moldova și România : (ciclul gimnazial) / Sergiu Suvac. - Târgoviște :**

Cetatea de scaun, 2022

Conține bibliografie

ISBN 978-606-537-599-4

94

*Toate drepturile de reproducere, integral sau parțial, prin orice mijloace,
 inclusiv stocarea neautorizată în sisteme de căutare sunt rezervate.
 Reproducerea se poate face doar cu acordul scris al editurii, cu excepția unor
 scurte pasaje care pot constitui obiectul recenziilor și prezentărilor.*

ISBN: 978-606-537-599-4
 ©Editura Cetatea de Scaun, Târgoviște, 2022
 email: editura@cetateadescaun.ro, www.cetateadescaun.ro
<https://www.facebook.com/EdituraCetateadeScaun>
<https://www.instagram.com/edituracetateadescaun/>

CUPRINS

LISTA ABREVIERILOR.....	7
LISTA TABELELOR	9
LISTA FIGURILOR.....	11
LISTA ANEXELOR.....	17
INTRODUCERE	19
Capitolul I Curriculumul la istorie: similitudini și diferențe	49
Reforma educației istorice din Republica Moldova.....	52
Reforma educației istorice în România.....	87
Similitudini și diferențe de curriculum la istorie în clasele a IV-a	98
Similitudini și diferențe ale curriculumului gimnazial la istorie	103
Capitolul II Elaborarea, producerea și difuzarea manualelor de istorie.....	137
Definirea, interpretarea și rolul manualului de istorie în Republica Moldova și România	137
Elaborarea, producerea și difuzarea manualelor de istorie în Republica Moldova	143
Elaborarea, producerea și difuzarea manualelor de istorie în România	178
Capitolul III Război și pace în manualele de istorie	201
Război și pace în manualele de istorie din Republica Moldova ..	201
2. Război și pace în manualele de istorie din România	247
3. Menirea, rolul și locul profesorului de istorie în contextul educațional.....	288

4. Valorile culturale, naționale, europene și universale în manualele de istorie.....	295
CONCLUZII.....	311
RECOMANDĂRI	329
BIBLIOGRAFIE	333
Anexe	359

Capitolul I

Curriculumul la istorie: similitudini și diferențe

Curriculumul reprezintă un concept cheie al științelor educației contemporane. În sens larg, prin curriculum se desemnează ansamblul proceselor educative și al experiențelor de învățare prin care trece elevul pe durata parcursului său școlar, începând cu clasele primare și absolvind treapta liceală. În sens restrâns, curriculumul cuprinde ansamblul acelor documente școlare de tip reglator în cadrul cărora se consemnează și contemplează datele esențiale privind procesele educative și experiențele de învățare pe care școala le oferă elevului. Acest ansamblu de documente poartă, de regulă, denumirea de curriculum formal sau oficial⁵¹. După definiția lui Glatthorn (1987), „curriculumul semnifică programul realizat pentru călăuzirea procesului de învățământ în școli, reprezentat, de obicei, în documente oficiale realizate la câteva nivele de generalitate, precum și implementarea acestui plan în clasă”⁵².

Glatthorn a făcut distincția între următoarele tipuri de curriculume:

- *curriculum recomandat*: precum că este un document în care se descrie un curriculum util pentru o disciplină sau pentru anumite teme interdisciplinare;
- *curriculum scris sau mandatat*: curriculum prescris oficial și care, prin urmare, are un statut formal, sub forma unor obiective ce

⁵¹ Curriculum Național pentru învățământul obligatoriu. Cadru de referință, București, 1998.

⁵² Allan A. Glatthorn, *Curriculum Renewal*, Association for Supervision and Curriculum Development 125 N. West Street, Alexandria, Virginia, 1987, p. 15.

trebuie atinse, un set de competențe ce poate fi format, o programă pentru examene etc.;

- *curriculum predat*: materia pe care profesorii o predau în realitate în clasă;
- *curriculum-suport*: manualele, materialele complementare și echipamentul utilizat în timpul orelor etc.;
- *curriculum testat*: exerciții, teste, alte probe de evaluare ori de examene;
- *curriculum învățat sau realizat*: materia reală însușită de discipoli și produsele ce pot fi evaluate în anumite condiții concrete⁵³.

În secolul al XXI-lea, *curriculumul* este un concept avansat, supradezvoltat și dozat din punct de vedere teoretic și practic, în timp și spațiu, care evoluează accelerant pe diverse direcții și comportă viziuni destul de sofisticate și delicate, urmărind ascensiunea cunoștințelor obținute în urma cultivării competențelor. Tipurile principale de curriculum reliefate din perspectiva conținutului sunt, în viziunea lui Longstreet și Shane (1993), următoarele:

- *Curriculum centrat pe societate*: pentru deservirea societății;
- *Curriculum centrat pe elev*: axat pe personalitatea elevului;
- *Curriculum centrat pe cunoștințe*: cunoștințele teoretice și practice sunt esențiale;
- *Curriculum eclectic*: sunt posibile abordări mixte și compromisuri conceptuale, dictate de context activităților și împrejurimilor⁵⁴.

Cercetările efectuate în directiva teoriei și metodologiei curriculumului în spațiul românesc, de la treapta preșcolară la cea postuniversitară, au fost destul de numeroase și diferite, impunându-se prin originalitatea abordărilor și prin avansarea unor

⁵³ Pavel Cerbușcă, Maia Dobzeu, *Istorie. Ghid de implementare a curriculumului modernizat pentru treapta liceală*, Chișinău, Cartier 2010, p. 8.

⁵⁴ C.J. Marsh, *Key Concepts for understanding Curriculum. Fourth Edition*. Rotledge Teachers' Library, USA, 2009, p. 9-10.

idei importante pentru optimizarea continuă a practicii socio-educăționale⁵⁵.

O definiție reprezentativă pentru abordarea multidimensională, care relevă statutul epistemologic și identitatea conceptului de curriculum, este dată în literatura pedagogică românească de către Dan Potolea. Acesta ajunge la ideea precum că „curriculumul este în esență sau în primul rând un proiect care are valoarea unui plan de acțiune educațională.

Acest proiect:

- din punct de vedere funcțional, indică finalități de atins, orientează, organizează și conduce procesul de instruire și învățare;
- din punct de vedere structural, include finalități, conținuturi, timp de instruire/învățare, strategii de predare/învățare și strategii de evaluare;
- din punct de vedere al produsului, se concretizează în: plan de învățământ, programă curriculară, manual și într-o varietate de materiale curriculare auxiliare⁵⁶.

Curriculumul la istorie trebuie să includă aceste dimensiuni și totodată să urmărească evoluția societății conform epocilor istorice (antică, medievală, modernă și contemporană) și să stabilească un echilibru (proporțional) între istoria locală, națională și universală. Conținutul actului curricular trebuie să atragă atenția la variatele dimensiuni ale studierii istoriei (viața politică, economică, tehnologică și științifică; socială și religioasă; culturală și estetică etc.) și evoluției omului din diferite perspective: cultură, religie, etnie, apartenență de gen (bărbat-femeie, sărac-bogat, creștin-păgân, majoritate națională-minoritate etnică etc.)⁵⁷.

Totodată, acesta are obligația de a prezenta diverse interpretări și poziții istoriografice (astfel ca elevii să poată cunoaște aceste realități), precum și să contribuie la dezvoltarea capacităților de gândire critică, analitică și la dezvoltarea unei atitudini tolerante față de alte opinii.

⁵⁵ Vladimir Guțu, *Curriculumul educațional*, Chișinău: CEP USM, 2014, p. 6.

⁵⁶ Lilia Pogolșa, „Managementul schimbării curriculumului școlar”, în *Revista Univers pedagogic*, 2011, p. 4.

⁵⁷ Sergiu Musteață, *Educația istorică...*, p. 21-22.

Totodată, diversitatea de opinii dezvoltă înțelegerea faptului cum selectarea informației istorice poate influența interpretările evenimentelor și fenomenelor controversate. Înșurirea terminologiei istorice, orientarea în spațiul cronologic îi ajută pe elevi să aprecieze schimbările istorice, examinând cauzele și consecințele lor, iar observația și analiza evenimentelor istorice dezvoltă capacitatea de interpretare a diferitor situații cu caracter istoric⁵⁸.

Reforma educației istorice din Republica Moldova

Codul Educației din Republica Moldova stipulează clar locul și sensul curriculumului în sistemul educațional (Capitolul 9, articolul 40)⁵⁹:

1. curriculumul în învățământul general conturează viziunea asupra parcursului educațional, proiectând așteptările societății cu privire la rezultatele scontate ale învățării pentru fiecare disciplină școlară, pe niveluri de învățământ;

2. în învățământul general, Curriculumul Național include: cadrul de referință, planul-cadru pentru învățământul primar, gimnazial și liceal, curriculumul pentru educația timpurie, curricula disciplinelor obligatorii și opționale, manualele școlare, ghidurile metodologice și alte resurse de învățare;

3. structura curriculumului pe discipline școlare este definită în cadrul de referință al Curriculumului Național⁶⁰.

⁵⁸ Sergiu Musteață, *Educația istorică ...*, p. 22.

⁵⁹ Curriculumul pentru învățământul general se aprobă de Ministerul Educației. Curriculumul poate fi adaptat sau modificat pentru a satisface nevoile copiilor și elevilor cu cerințe educaționale speciale. Modul de parcurgere a curriculumului este reflectat în planul educațional individualizat pentru copilul /elevul cu cerințe educaționale speciale. Pentru detalii a se vedea CODUL Nr. 152 din 17.07.2014. CODUL EDUCAȚIEI AL REPUBLICII MOLDOVA publicat pe 24.10.2014 în Monitorul Oficial Nr. 319-324 art Nr: 634 Data intrării în vigoare: 23.11.2014. <http://lex.justice.md/index.php?action=view&vie w=doc&lang=1&id=355156> (accesat: 15.03.2020).

⁶⁰ Viorica Goraș-Postică, „Reforma curriculară în continuă ascensiune. Secvențe de cercetare educațională calitativă”, în *Revista Didactica Pro*, nr. 5-6 (93-94), p. 3-4.

Curriculumul în Republica Moldova a apărut la sfârșitul anilor 90' ai secolului trecut, în rezultatul reformei educației. Acest proiect a fost implementat și în domeniul istoriei. Elaborarea curriculumului național a permis, către anul 1997 deja, definitivarea structurii didactice a învățământului istoric din Republica Moldova pentru clasele IV-XII și inițierea dezbaterilor privind conținutul cursurilor *Istoria românilor* și *Istoria universală*. În anul 1997 se propun pentru dezbateri proiectele de curriculum școlar la istorie pentru clasele a IV-a și a V-a, dar începutul reformelor curriculare își are drept punct de plecare anul 1989⁶¹.

Urmărind evoluția reformei învățământului din țară, putem afirma că acesta a purces concomitent cu evoluția educației istorice de la noi, odată cu declanșarea mișcării de eliberare națională și până în prezent. Sergiu Musteață, în lucrarea sa *Educația istorică - între discursul politic și identitar în Republica Moldova*, formulează șase etape ale parcursului reformelor educației istorice:

I - începutul reformei, 1988/89-1991;

II - anii 1992-1995;

III - anii 1995-2001;

IV - anii 2001-2009;

V - modernizarea curriculumului, 2009-2010⁶²;

VI - modernizarea curriculumului, 2011-2020.

Acestea au la bază evenimente tranșante asupra evoluției învățământului istoric din țara noastră, întâmplări care au schimbat sau au avut ca scop modificarea parcursului educațional istoric. Odată cu mișcarea de emancipare națională în anii 1989-1991, în Moldova au fost publicate mai multe programe școlare la disciplina istorie, care încercau pe alocuri să înlăture carențele din domeniu, moștenite de la regimul sovietic și să le înlocuiască cu unele de sorginte europeană. Suntem conștienți că lipsa unui model, a experiențelor autorilor și a materialelor didactice au influențat negativ parcursul reformării acestui domeniu.

⁶¹ Sergiu Musteață, *Educația istorică ...*, p. 42.

⁶² *Ibidem*, p. 27.

Pentru a susține această reformă s-a apelat și la scrierea a circa 40 de manuale de istorie, dintre care nouă în limba rusă. Anumite elaborări conceptuale ale reformei curriculumului național au început prin anii 1989-1991. Acestea făceau parte din anumite reflecții privitoare la schimbarea în esență a domeniului educațional din noua republică creată, Moldova. Era important de a se reforma domeniul educațional, în general pentru a se purcede la reorganizarea etapizată și pe domenii aparte, inclusiv cel al istoriei (consideră Vladimir Guțu în articolul *Curriculumul național: retrospectiva schimbării paradigmei educaționale*). Această nevoie a fost determinată de necesitatea:

- 1) creării școlii naționale;
- 2) deideologizării și depolitizării sistemului educațional în ansamblu;
- 3) democratizării școlii;
- 4) creării unei noi paradigme educaționale;
- 5) deschiderii spre colaborare pe plan internațional etc.⁶³.

Convențional, reforma curriculară în R. Moldova a parcurs, începând cu mijlocul anilor '90 ai secolului al XX-lea, câteva etape esențiale așa cum le-am enumerat mai sus, dar și intermediare (ajustări, decongestionări), incluzând și editarea de manuale conform noilor curricule (care au înlocuit vechile „programe”). Trecerea de la conținuturi și învățământ informativ la cel formativ, bazat pe obiective educaționale, iar apoi pe formarea de competențe, a însemnat o reformă continuă și o racordare la standardele educaționale moderne (europene și mondiale)⁶⁴, cu alte cuvinte, a avut loc trecerea de la un „idealism educațional” la abordări sistemice ale schimbării în învățământ – „pragmatism

⁶³ Vladimir Guțu, „Curriculumul național: retrospectiva schimbării paradigmei educaționale”, *Revista Univers Pedagogic*, 2011, nr. 3, p. 30.

⁶⁴ Mircea Ciobanu, Policy Brief. *Sinteză de politici în domeniul educației. Manualul național: avem noi oare manuale școlare de calitate?* Lucrarea a fost elaborată în cadrul Proiectului „Observatorul societății civile în reformarea educației”, finanțat de Fundațiile pentru o Societate Deschisă prin intermediul Fundației Soros-Moldova. Iunie, 2016. p. 6.

educațional”. S-a căutat un model educațional pentru a fi ajustat la realitățile și cotidianul școlar moldav. Acele modele deseori erau:

- *modelul educațional român* - pentru că împărtășim un set de valori și politici comune;
- *modelul educațional baltic* - fiindcă au făcut parte din fosta URSS ca și fosta RSSM, iar statele baltice sunt printre primele și cele mai coerente când vine vorba de detașarea trecutului sovietic de viața cotidiană;
- *modelul educațional francez* - deoarece se stabilește în fruntea topurilor cu un învățământ democratic, constructiv, evolutiv, bazat pe promovarea drepturilor și intereselor oamenilor etc.

Prima etapă (1989-1991) avea ca prioritate acțiunile de reformare generală: schimbarea structurii sistemului de învățământ, „deideologizarea și depolitizarea” programelor și a manualelor școlare, introducerea noului sistem de notare a elevilor (de zece puncte și nu de cinci cum era anterior), lichidarea școlilor serale⁶⁵. Se constată că această etapă este caracterizată de o politică educațională slabă și de câteva încercări eșuate de a dezvolta domeniul respectiv. Dar nu putem nega importanța acestor schimbări efectuate, fiindcă ele pun bazele unui nou sistem educațional. Au presupus, dincolo de toate, raționalizarea și eficientizarea sistemului de învățământ, pragmatizarea lui, introducerea elementelor interdisciplinare și transdisciplinare, elaborarea unor cursuri de studiere integrată a disciplinelor, precum istorie, iar în consecință, corelarea curriculumului la nevoile vieții și la necesitățile personale ale elevului⁶⁶. Cel mai important lucru considerăm că este tentativa de a educa cetățeni în spiritul patriotismului, chiar dacă adesea se puneau în dezbateri, valorile civice erau discutate în clase, în cercurile de elevi și profesori. Cu tot conservatorismul unor profesori și cu toată inerția (firească) a altora, reforma s-a impus la toate disciplinele mai cu seamă istoria. Chiar dacă abaterile domeniului istoric au fost la ordinea zilei, aceste

⁶⁵ *Ibidem*, p. 31.

⁶⁶ *Ibidem*, p. 6.

reformele au startat totuși un proces de rupere a istoriei coordonate de Kremlin cu istoria semiindependentă a Chișinăului.

La această etapă disciplina istorică este chibzuită de către istorici pentru a fi oferită școlarilor de vârstă mică. Pentru aceasta specialiștii în domeniu s-au implicat activ în procesul de reformare a învățământului istoric, contribuind real la elaborarea programelor de studii și a materialelor didactice. Un rol deosebit în această mișcare l-au jucat, în rând cu scriitorii, și istoricii, care au fondat la 18 iunie 1989 Asociația Istoricilor din Republica Moldova (AIRM)⁶⁷. În următorii ani Asociația Istoricilor practic a „substituit” un institut de istorie, membrii acesteia implicându-se activ în reformarea societății⁶⁸. Grație constituirii și activității desfășurate de Asociația Istoricilor s-a putut constata, de asemenea, că manualele de istorie reflectau întru totul starea științei academice: „Cursul de istorie a URSS nu constituie adevărata istorie a popoarelor țării, iar cel al istoriei Moldovei mizează pe relațiile moldo-ruso-ucrainene”. În consecință, istoria URSS a încetat de a mai fi studiată ca obiect aparte, iar în școala națională au fost introduse două cursuri de bază: istoria universală și cea națională, atribuindu-li-se un rol principal printre disciplinele umanistice⁶⁹. Următorul pas în crearea condițiilor necesare afirmării istoriografiei naționale l-a constituit formarea, din inițiativa prof. A. Moșanu, a trei laboratoare științifice

⁶⁷ S. Musteață susține că „Din momentul fondării, AIRM a stabilit ca prioritate educarea cetățenilor din Republica Moldova, mai ales a tinerei generații, în spiritul dragostei față de țară și de neam, formarea conștiinței naționale. Totodată, AIRM este fidelă principiului său statutar și luptă în continuare împotriva dictatului ideologic, a monopolismului în studierea și tratarea problemelor importante ale istoriei, împotriva falsificării intenționate și politizării excesive a istoriei, stimulând discuțiile libere, pluralismul de idei și opinii. AIRM se declară și mai departe o organizație deschisă tuturor celor care doresc să cunoască mai bine istoria și să o cultive în rândul cetățenilor. Salutăm orice inițiativă de colaborare care nu contravine scopurilor statutare ale asociației.” https://web.archive.org/web/2010090312803/http://www.airm.reg.md/wp/?page_id=128, (accesat: 19.04.2020).

⁶⁸ Sergiu Musteață, *Educația istorică ...*, p. 27.

⁶⁹ A. Moșanu, V. Băcu, V. Hâncu, B. Volosatii, G. Caravai, „Concepția instruirii istorice în școala națională din Moldova” în *Cugetul*, nr. 1, 1990, p. 54-55.

pe lângă Facultatea de Istorie a Universității de Stat din Moldova, urmărind obiectivul „eliberării cercetării și predării istoriei de dogme și falsuri, spre a o îndrepta spre adevărul sacru al trecutului poporului nostru”⁷⁰. Un rol important în restabilirea funcțiilor sociale ale științei istorice a revenit revistei de istorie și științe sociale „Cugetul”, primul număr al căreia a apărut în anul 1990. Prefațând acel număr de debut, prof. A. Moșanu menționa că apariția revistei constituie un rezultat al puternicei mișcări populare pentru restabilirea adevărului privind trecutul nostru istoric, împotriva falsificărilor grosolane la care a fost supusă istoria moldovenilor⁷¹. În accepția autorului, în centrul atenției colectivului redacțional al revistei urma să se plaseze răspunsul la întrebările: „Care ne este obârșia și vatra strămoșească?, care este deosebirea dintre moldoveni, munteni și transilvăneni?, cine ne-au fost vecinii și în ce relații ne-am aflat cu ei?”, deoarece aceste probleme „au fost tratate de istoriografia sovietică, inclusiv de cea de la Chișinău, în mod tendențios, unilateral, în spirit antiromânesc”⁷². Aceste răspunsuri erau oferite în fiecare dintre numerele apărute și e de menționat că în fiecare număr al revistei *Cugetul* erau dezbătute probleme de istorie, care, pas cu pas, oferă detalii despre latinitate, romanitate și naționalism.

Marile răsturnări de situație din anii 1989-1991 în Republica Moldova au contribuit la creșterea considerabilă a interesului față de o istorie corectă a spațiului dintre Nistru și Prut. Cine suntem, de unde venim, încotro mergem? Aceste întrebări erau puse nu numai pe paginile ziarelor și revistelor, ci și la mitinguri și cenacluri. Istoriografia oficială a fost învinuită de falsificarea istoriei. Începe un proces de editare în grabă a unor lucrări ale istoricilor români din perioada

⁷⁰ Elena Siupiur, *Basarabia prin vocile ei. Interviu realizate de dr. Elena Siupiur de la Institutul de Studii Sud-Est Europene*, Editura Anima, București, 1992, p. 21.

⁷¹ Alexandru Moșanu, „Perspectivele istoriei naționale în învățământ”, în *Cugetul*, nr. 1, 1990, p. 3.

⁷² Nicolae Enciu, „Polemici istoriografice. Știința istorică academică din R. Moldova: starea actuală și perspectivele studiilor de istorie contemporană”, în *Revista de Istorie a Moldovei*, nr. 3-4 (87-88), 2011, p. 187.

interbelică (N. Iorga, I. Nistor, Al. Boldur, Șt. Ciobanu etc.) și a celor contemporani (Gh. Platon⁷³, N. Grigoraș⁷⁴, I. Caproșu⁷⁵ și C. Stoide, Șt. S. Gorovei⁷⁶ etc.).

În anii 1989-1990 chiar și reprezentanții istoriografiei sovietice, precum academicianul Artiom Lazarev, publică o serie de articole prin care încearcă să scoată în evidență unele „pete albe” în istoria Moldovei:

- exagerarea în istoriografia sovietică a rolului slavilor în spațiul carpato-nistean, urmările nefaste ale anexării Basarabiei de Rusia în 1812;
- politica de rusificare a țarismului în Basarabia, importanța Republicii Democratice Moldovenești din 1917;
- dezmembrarea teritoriului Basarabiei de către conducerea sovietică în 1940 etc.⁷⁷.

⁷³ <https://www.ziarulevenimentul.ro/stiri/moldova/gheorghe-platon-istoric-127716.html> (accesat: 03.05.2021).

⁷⁴ <https://zch.ro/istoricul-nicolae-grigoras-103-ani-de-la-nastere/> (accesat: 03.05.2021).

⁷⁵ I. Caproșu, *Iașii vechilor zidiri. Până la 1821*, Ed. Junimea, Iași, 1974; ed. a II-a, Iași, 2007, în colaborare cu Dan Bădărău; *O istorie a Moldovei prin relațiile de credit. Până la mijlocul secolului al XVIII-lea* (Ed. Universității „A.I. Cuza”, Iași, 1989); *Documente privitoare la istoria orașului Iași (1408-1790)* - 10 vol. (Ed. Dosoftei, Iași, 1999-2008), mai multe volume din seria A, Moldova a colecției „Documenta Romaniae Historica”; *Biserici și mănăstiri vechi din Moldova până la mijlocul sec. al XV-lea*, (ed. a II-a), București, 1971; *Despre politica internă a lui Radu Mihnea și răscoalele țărănești din prima lui domnie în Moldova (1616-1619)*, în SCII, XIII, nr.1, p. 81-104; *Rolul capitalului cămătăresc în asigurarea micii proprietăți din Moldova (până la începutul regimului fanariot)*, în AIIAI, VII, 1970, p. 107-137; *Camătă și cămătărie în Moldova în epoca fanariotă*, în AIIAI, VIII, 1971, p. 27-59; *Patru documente de la Ștefan Tomșa al II-lea*, Iași, Editura Academiei Republicii Socialiste România, 1972; *Noi documente moldovenești din arhive vieneze*, Iași, Editura Academiei Republicii Socialiste România, 1974; *Cu privire la istoria orașului Birlad*, Iași, Editura Academiei Republicii Socialiste România, 1976.

⁷⁶ Șt. S. Gorovei, „1473 - Un an-cheie al domniei lui Ștefan cel Mare” în *Anuarul Institutului de Istorie și Arheologie A.D. Xenopol Iași*, tom. XVI, 1979; „Mucenicia Sfântului Ioan cel Nou. Noi puncte de vedere” în vol. *Închinare lui Petre S. Năsturel la 80 de ani*, volum îngrijit de Ionel Cândea, Paul Cernovodeanu și Gheorghe Lazăr, Brăila, 2003; „Maria Asanina Paleologhina, doamna Moldovlahiei” (I), în *Studii și Materiale de Istorie Medie*, vol. XXII, 2004; „Gesta Dei per Stephanum Voievodam”, în vol. *Ștefan cel Mare și Sfânt. Atlet al credinței creștine*, Sfânta Mănăstire Putna, 2004.

Cea mai mare parte a istoricilor (mai ales din generația tânără și medie) refuză a mai susține vechile dogme ideologice și se situează pe poziții reformiste. Din inițiativa acestor istorici sunt fondate și alte reviste precum: „Patrimoniul”, „Destin românesc”⁷⁸ (din 1994, apare cu sprijinul Fundației Culturale Române) care publică articole și materiale în probleme generale de istorie, documente ale timpului, propagă personalități importante din istoria neamului⁷⁹. Rând pe rând istoricii publicau articole în care erau immortalizate gândurile revenirii la o istorie a românilor, la o cultură unitară, la un adevăr nemistificat.

Prima concepție a instruirii istorice în școala națională din Republica Moldova a fost elaborată de un grup de istorici în 1990 (A. Moșanu, dr. în istorie; V. Bîcu, candidat în istorie; V. Hîncu, colaborator științific; B. Volosatîi, învățător de istorie; G. Caravai, inspector la Ministerul științei și învățămîntului). Autorii acestei concepții menționau în referințele acestora că pe parcursul mai multor decenii istoria a fost puternic ideologizată de doctrina și controlul Partidului Comunist, ignorându-se adevărata istorie a românilor, iar manualele școlare la această disciplină reflectă întru totul starea științei academice și didactice. Printre scopurile concepției prezentate de aceștia, se propune orientarea istoriei spre valorile general-umane, educația umanismului și dezvoltarea personalității pe baza cunoașterii trecutului. Prin intermediul acestei concepții se propun două variante de structură a instruirii istorice:

- prima prevedea studierea a două cursuri paralele de istoria universală și cea națională începând cu clasa a V-a,

⁷⁷ Artiom Lazarev, „Spațiile albe din istoria Moldovei”, în *Revista Comunistul Moldovei* nr. 6/1989. Artiom Lazarev, „Să eliminăm spațiile albe” din istoria Moldovei”, în revista *Orizontul* nr. 6/1988. Artiom Lazarev, „Cum a fost scrisă istoria Moldovei”, în revista *Nistru* nr. 2/1989.

⁷⁸ <http://mesageria.md/single/61/reviste-la-mari-discount-uri/> destin-romanesc-revista-de-istorie-si-cultura-seria-noua (accesat: 27.02.2021).

⁷⁹ Demir Dragnev, Ion Jarcuțchi, „Știința istorică din Moldova în anii 1946-2006”, în *Revista de Istorie a Moldovei*, nr. 1-2, 2006, p. 12.